

О.П. КУЧИНСЬКА,
професор
(Національна школа суддів України)

ПРИНЦИП НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: *житло, володіння, принцип, кримінальний процес.*

Основу нормативного закріплення принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи в національному законодавстві складає ст. 30 Конституції України, яка викладена у наступній редакції:

«Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку».

Стаття 14 проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстр. № 9700), поданого Президентом України, закріплюючи розглядуваний принцип, в змістовому плані характеризується виключною лаконічністю, фактично дублюючи конституційне положення: «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом».

Аналіз змісту наведених нормативно-правових актів дає підстави для наступних висновків. Законодавець як на конституційному рівні, так і в кримінально-процесуальному законодавстві обмежився простим проголошенням принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, побудувавши при цьому нормативне вираження зазначеної засади через перерахування виключень із загального правила. Однак і самі виключення сформульовані у вигляді банкетних та відсильних норм, що не сприяє однозначному тлумаченню вимог, які випливають із розглядуваного принципу.

Так, до числа нормативних положень, які відображають зміст принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, відноситься ст. 230 проекту КПК України, частина перша якої сформульована наступним чином: «Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи для будь-якої мети, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків встановлених частиною третьою цієї статті». В той же час, відповідно до ч. 2 ст. 231 та ч. 2 ст. 234 проекту КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення його обшуку або огляду допускається лише на

підставі ухвали слідчого судді. Тобто, не дивлячись на загальне правило, закріплене в ч. 1 ст. 230 проекту КПК України у вигляді альтернативи (або добровільна згода володільця житла, або ухвала слідчого судді), проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою особи, яка ними володіє, не допускається. Єдиною процесуальною підставою вказаних процесуальних дій є виключно ухвала слідчого судді. Якщо в контексті зазначеного законодавчого правила вести мову про таку слідчу дію як обшук, то процедура отримання згоди на її проведення у житлі чи іншому володінні особи з прийняттям нового КПК України не отримує суттєвих змін. Що ж стосується огляду житла чи іншого володіння особи, то підхід законодавця до розв'язання питання про дозвіл на його проведення дещо зміниться. Відповідно до ст. 190 КПК України допускається проведення огляду житла чи іншого володіння особи без відповідного судового рішення за письмовою згодою володільця а також у невідкладних випадках допускається огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюється за її заявою або повідомленням про вчинений щодо неї злочин, а так само у разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладної слідчої дії. З прийняттям нового КПК України зазначені виключення із загального правила будуть скасовані.

Положення, що відображають аналізований принцип, містяться і в інших статтях кримінально-процесуального закону. Так, відповідно до ч. 5 ст. 237 проекту КПК України слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи буде здійснюватися лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або прокурора, яке буде розглядатися в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Із аналізу змісту глави 21 проекту КПК України видно, що провадження негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із проникненням у житло чи інше володіння особи, допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, що є цілком логічно, оскільки про добровільну згоду особи на проникнення у її житло чи інше володіння у випадку з негласними діями говорити не доводиться.

Як бачимо, ст. 30 Конституції України, допускаючи можливість обмеження права особи на недоторканність житла в інтересах кримінального судочинства, відсилає правозастосовника до галузевого законодавства. В свою чергу «базова» в контексті розглядуваного принципу ст. 14 проекту КПК України в цьому питанні не вирізняється конкретикою і відсилає до інших кримінально-процесуальних положень, які стосуються окремих процесуальних дій. Таким чином, принципове положення про недоторканність житла, так би мовити, «розчиняється» в нормативному матеріалі і з вкрай важливого і ключового правила перетворюється на набір виключень з нього.

З урахуванням сказаного, з метою вдосконалення законодавчого закріплення принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, побудови чітко структурованої системи норм, які визначатимуть зміст вказаної засади кримінального судочинства, доцільним вбачається певне коригування тексту кримінально-процесуального закону. Зокрема, ст. 14 проекту КПК України, будучи своєрідною «квінтесенцією» змістового наповнення принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному судочинстві, повинна акумулювати максимальну кількість положень, що входять до зазначеного принципу. В свою чергу положення, що містяться у ст. 230 проекту КПК України, за рівнем своєї значимості та узагальненості заслуговують на закріплення у ранзі принципів, тобто у главі 2 проекту КПК України. У зв'язку із цим більш

вдалою видається наступна редакція ст. 14 проекту КПК України:

«Стаття 14. Недоторканність житла чи іншого володіння особи.

1. Кожному гарантується недоторканність житла чи іншого володіння. Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи інакше як у випадках і в порядку, встановленому цим Кодексом.

2. Проникнення до житла чи іншого володіння особи для будь-якої мети, допускається лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків встановлених частиною четвертою цієї статті.

3. Проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення в них огляду чи обшуку допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків встановлених частиною четвертою цієї статті.

4. Слідчий, прокурор має право без ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

5. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке правомірно знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші господарські будівлі, будівлі побутового, виробничого та іншого призначення тощо, які на законних підставах знаходяться у володінні особи. Крім того, до іншого володіння особи відносяться робоче місце адвоката та нотаріуса».

Характеризуючи сутнісний зміст розглядуваного принципу, слід зупинитися

на самому понятті недоторканості житла. На думку Л.Д. Воєводіна недоторканність житла є правом громадянина на державну охорону житлового і підсобного приміщення, що орендується ним або належить йому на правах особистої власності, від незаконного вторгнення як посадових осіб, так і окремих громадян [1, 293].

Подібною є точка зору Е.О. Вологіної, яка вважає, що недоторканність житла – це право на державну охорону житла громадян, які володіють ним внаслідок договору житлового найму або на праві особистої власності, а також тимчасового житла (кімната, місце у гуртожитку, готелі, будинку відпочинку, санаторії, пансіонаті, туристський намет, дача) від незаконних обшуків, виїмок, арешту, переселень, виселень та інших вторгнень без згоди особи, яка у ньому проживає, з боку як посадових осіб, так і окремих громадян [2, 16].

На думку В.В. Назарова, недоторканність житла – це свобода людини від проникнення до її житла чи іншого володіння, проведення в них оглядів, обшуків, виїмок чи інших процесуальних дій, за виключенням випадків, передбачених законом [6, 108].

Позиції згаданих авторів об'єднує те, що кожен з них розглядає недоторканність житла як суб'єктивне право або свободу людини і громадянина, що, на нашу думку, є не зовсім коректним, оскільки поняття «недоторканність житла» та «право на недоторканність житла» за всієї своєї органічної єдності не є тотожними.

Дещо по-іншому до визначення розглядуваного поняття підходять автори підручника з кримінального процесу за редакцією Ю.П. Аленіна. У зазначеному виданні недоторканність житла розглядається як негативний обов'язок держави утриматися від здійснення дій з боку її органів і посадових осіб, пов'язаних із таємним або відкритим вторгненням у будь-якій формі в житло, як з подоланням перешкод або опору людей, так і безперешкодно, а також за допомогою різних способів, які дозволя-

ють чинити будь-які дії в житлі без входу в нього [3, 42].

За всіх позитивних моментів, які є у наведеній дефініції, її формулювання, на нашу думку, значно звужує зміст поняття «недоторканність житла».

З етимологічної точки зору вбачається більш коректним розглядати термін «недоторканність» як певний стан об'єкта. Відповідно, недоторканність житла в юридичному сенсі можна визначити як особливий правовий стан особистого, індивідуального та недоступного стороннім місця, призначений охороняти та гарантувати комфортне проживання, протікання необхідних природних процесів життєдіяльності людини, збереження інформації про її приватне життя, особистої та сімейної таємниці, гарантувати недопустимість небажаного збирання та поширення зазначеної інформації незаконними способами та прийомами як з боку будь-яких громадян, так і держави в особі її органів та посадових осіб.

Таким чином, можна виділити наступні положення, що відображають зміст принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи:

- житло чи інше володіння особи є недоторканим;
- держава гарантує кожному недоторканність житла від здійснення дій з боку її органів і посадових осіб, пов'язаних із таємним або відкритим вторгненням у будь-якій формі в житло чи інше володіння особи;
- ніхто не має права без законної підстави проникнути до житла чи іншого володіння інакше як за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або ухвалою слідчого судді, крім випадків встановлених законом.

Виключення із зазначеного принципу виражаються у наступному:

- обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння

особи шляхом проникнення в них без добровільної згоди останньої допускається лише для досягнення завдань кримінального судочинства виключно на підставі ухвали слідчого судді;

- проведення обшуку чи огляду житла або іншого володіння особи допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, незалежно від наявності або відсутності добровільної згоди особи;
- обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді допускається лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Враховуючи винятковість обмеження зазначеного права особи, і поряд з цим, необхідність такого обмеження з метою вирішення завдань кримінального судочинства обумовлюється балансом між ними, який може бути досягнутий тільки за наступних процесуальних положень: 1) наявність підстав, передбачених законом; 2) наявність рішення відповідних посадових осіб у визначених законом випадках; 3) відповідність обсягу обмеження прав особи дійсній необхідності, що впливає з матеріалів справи [4, 14].

Здійснивши аналіз норм міжнародно-правових актів, а також прецедентної практики Європейського суду з прав людини, В.Т. Маляренко сформулював чіткі міжнародно-правові критерії законності обмеження права на недоторканність житла, з якими ми цілком погоджуємося: 1) вони мають правову основу; 2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється; 3) діють тимчасово; 4) під час їх застосування не допускається будь-яка дискримінація; 5) є підконтрольними суду; 6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканих прав і свобод; 7) про їх введення інформується світове

співтовариство; 8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно поруше- них прав та свобод; 9) у законі передбачена можливість їх оскарження [5, 85].

Список літератури:

1. *Воеводин Л.Д.* Конституционные права и обязанности советских гражда. / Л.Д. Воеводин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 300 с.
2. *Вологина Э.А.* Конституционные вопросы неприкосновенности жилища / Э.А. Вологина. – Волгоград: ВСШ МВС СССР, 1976. – 158 с.
3. Кримінально-процесуальне право України : [Підручник] / [за заг. ред. Ю.П. Аленіна]. – Харків: ТОВ Одіссей, 2009. – 816 с.
4. *Літвінова І.Ф.* Соціальна обумовленість та загальні умови правомірного обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння / І.Ф. Літвінова // Адвокат. – 2009. – № 1.
5. *Маляренко В.Т.* Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В.Т. Маляренко Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку: навч. посібн. – К.: Ін Юре, 2004.
6. *Назаров В.* Право особи на недоторканність житла та його обмеження у кримінальному провадженні / В. Назаров // Юридична Україна. – 2009. – № 5.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены содержание, суть и значение принципа неприкосновенности жилья и другого владения лица и его реализация в уголовном процессе.

SUMMARY

The article examines essence and value of principle of inviolability of habitation and other domain of person is in a criminal process and his realization in a criminal process.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 07.03.2012.